

RICHARD STRAUSS OPERÁJA

ÉLEKTRA és a PLAZA

Az operát sokkal súlyosabb, a rendezőre nézve kötelezőbb érvényű kánonok kötik, mint bármilyen más műfajt. Az előadás hagyománya megkövetel bizonyos díszleteket, kellékeket, jelmezeket, színpadi jelenetek beállításait írja elő, s végső soron megszabja magának az operának az értelmezését, értését is (időben, térben, cselekményben). Kánon olyankor nincs, ha egy operát ritkán játszanak, vagy éppen soha nem játszottak. Richard Strauss Elektráját például kétségtelenül ritkán állítják színpadra, ezért lehet mentes a kánonoktól.

Galgóczy Judit rendezése azonban mégis megpróbál ledönteni egy kánont, éspedig a helyszínét.

Ez az *Elektra* kettős (és rendhagyó) térben játszódik. Az egyik tér a Duna Plaza. A rendező kiviszi az *Elektrát* - nem akármilyen darabot, hanem egy görög történetet - a köztérre, olyan hely-színre tehát, ahol eredetileg is játszhatták. Ezen a köztéren az elő-adásnak kettős közönsége lehet: az eleve operalátogató, jegyet váltó közönség és a Plaza törzsközönsége, amely most alkalmi operalátogatóvá lehet, mert esetleg megáll és belehallgat, belenéz az operába. (Kérdés, hogy vajon a Plaza-közönség valóban, akár csak néhány pillanat-ra is, operalátogatóvá vált

volna, azaz hogy ezek a *Elektra*: Somogyi Eszter „műfaji” ugrá-

sok - Plaza versus opera - megvalósultak-e.)

A Duna Plaza megfelel a rendező szándékainak - amennyiben köztér (oda jár a *köz?*), bár alkalmatlan köztér. Az előadás ideje alatt működik a McDonald's, a multiplexek, az aranyifjúság jön-megy, zajlik a Plaza-élet. Hallatlanul zajosan. Az az elgondolás, hogy az opera helyszíne és tartalma kapcsolatba kerüljön, jó, érdekes vagy inkább ígéretes, a környezet azonban mint opera-helyszín, rossz. Egyaránt rossz a mű, az énekesek, a zene, végső soron a közönség szem-pontjából is. A piano áriákat (amelyekből ugyan nincs sok) egyáltalán nem hallani, az a zenei feszültség, halk, sejtelmes morgás, amely például a királyné meggyilkolását megelőzi, sajnos, elvész.

A másik tér: a díszlet (Antal Csaba tervezte). A Plazát teljes magasságában kitölti az a vasépítmény, amelynek alapszerkezete egy magas, spirális lépcső, ebből két szárnylépcső felfelé, egy lefelé vezet, és így összeköti az épület három emeletét. Alul félkör alakú, alig egy méter széles „színpad”, amely alatt egy további tér van: a vasrácsos alagút. A zenekar a díszlet alatt játszik; a zenekart és az énekeseket a szokásos szemtől szemben állás helyett a rendező egymás fölé rendeli. Az építmény működik: a sokféle lépcső, kiugró alkalmas arra, hogy igazi játéktér legyen, az énekesek fel-alá mozognak benne. A díszlet viszont csikorog-

ha a zene látja kárát. Ő nemcsak zenét akar, hanem színházat, megjelenítést, teatralizálást, amelynek - szerinte - a zene csak egyik eszköze. Nem olyan előadást szeretne csinálni, amelyet felvesznek, hanem élő (és csakis élő) előadást akar. Elszántan, tudatosan hagyja, hogy a zene sérüljön, veszítsen (akár a helyszín, akár a mozgás, akár a díszlet miatt).

Elektra (Somogyi Eszter) jelenléte (a darab szerint is) a legintenzívebb, szerepe bárki másénál jelentősebb (és zeneileg nehezebb). Ez a tér őt szolgálja, az ő drámáját, az ő megszállottságát, az ő kínjait, az ő küszködését a tettel. Elektra lenről indul,

első áriáját, amely apja elvesztése miatti fájdalomról szól, a karmester háta mögött énekl el; szinte láthatatlanul és észrevétlenül szólal meg, majd lassan előrejön, a legalsó szintre, és lényegében ez is marad az ő tere mindaddig, amíg meg nem érkezik fivére, Oresztész, aki majd a tett véghezvitelében segít. Oresztészszel való találkozása már a lépcsőn történik. Ezután fel-alá cikázik majd (Khrüszotemisszel együtt) az építményen, míg eljut a legfelső szintre, szédítő magasságba: itt győz. Ez az építmény vertikálisan tölti ki a teret, ahogy az *Elektra*

világa is hierarchikus:

a csúcson a királyné áll, trónbitorló férjével, alattuk a gyermekek, még lejjebb a szolgák. Törvényszerű, hogy ebben a világban a királyné legfölül jelenjék meg, a szolgák pedig legalul legyenek.

Elektra jelentéktelen külsejű, már-már androgén jelenség. Kissé gyűrött katonaköpenyt visel, alatta jellegtelen vászonruhát (jelmez: Juhász Katalin), rövid haja fiúsan hátrafésülve. Semmiben sem különbözik a szolgáktól, akik elől menekül, akik előtt szegyeilli magát. Mellette testvére, a kompromisszumokat kereső Khrüszotemisz (Temesi Mária) hosszú, olykor kibomló fekete hajával, kortalan, de nőies ruhájával nő - az, ami Elektra alakjában határozottan nem jelenik meg. Khrüszotemisz nő, aki le akarja beszélni Elektrát a bosszúról, mert

élni akar, gyermekeket szülni, anyává lenni.

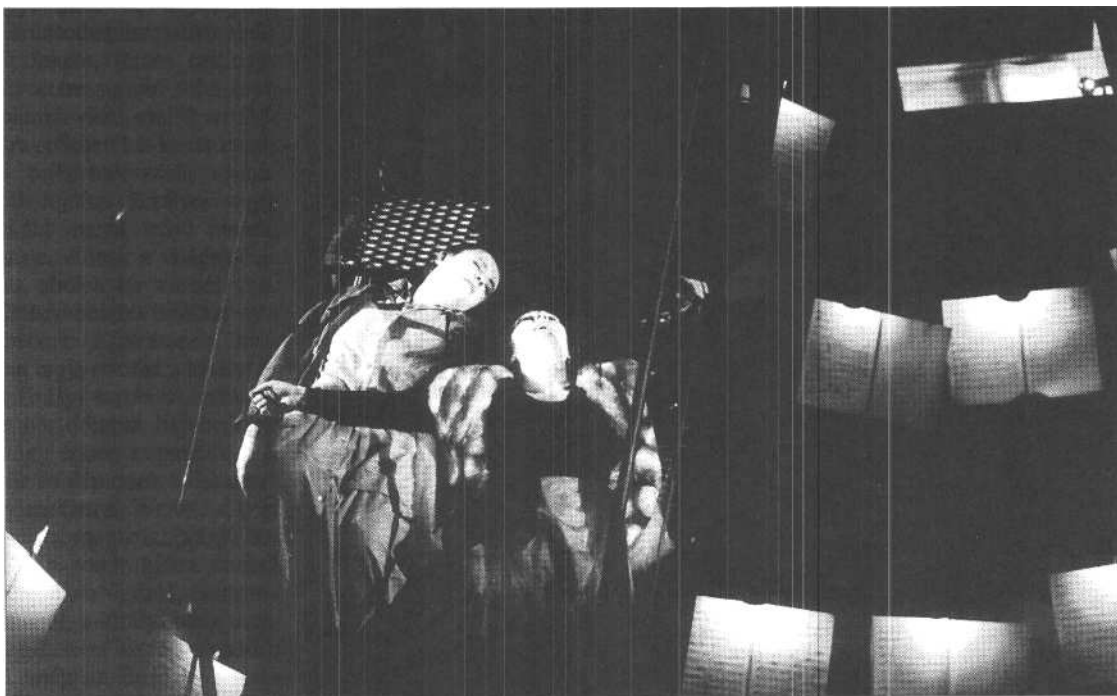
Klütaimnésztra, a királyné (mellesleg az anyjuk, bár ez a viszony külsőleg hangsúlyozottan nem jelenik meg) viszont démoni jelenség: fönt, a magasban lép be a térbe, udvaroncaival együtt, és lassan, egészen lassan jön lefelé, mintegy rátelepszik, ránehezedik arra a világra, ahol eddig csak Elektra volt jelen. Rátelepszik kíséretével, démoni külsejével, hangjával. Ortrun Wenkel alakja, hangja, megjelenése uralja ezt a világot. Hangsúlyozottan nő, de nem úgy, mint az anyatípusú Khrüszothemisz: sudár alakját fekete, fémes csillogású, testre simuló ruha fedi, csizmát visel, mellét a ruhájára erősített két kosár emeli ki, fején mélyvörös strucc-toll fejdísz. Királyné vagy inkább metal lady, femme fatale. Annak a világnak az ura, ahol a tér vasból van. Klütaimnésztra uralma: vas-korszak. Kíséretének minden tagja mintha a királyné, a királyi tartás visszfénye lenne: démoni hajviseletek (vagy éppen kopasz fejek), nők és démonok valamennyien. Ortrun Wenkel súlyos hangja, mezzoszopránja be-tölti a teret: hiába énekel nyugtalanságáról, szorongásáról, a királyi hang uralodik, nem bizonytalanodik el, még az Elektrával való

előadás szerint nem örülten, hanem a bevezetett tett nyugalmával, emberibben. Khrüszothemisz van mellette, örömmámorban úsznak mindketten, Elektra „elcsendesedik”: célt ért, meghalhat.

Galgóczy nem akar „görög” kellékeket, jelmezeket, díszeket, jeleket. Nem tesz úgy, „mintha” egy görög történetben lennénk. Az időt, a történetiséget (azt, hogy hol és mikor) nem akarja ábrázolni. Egyáltalán: semmit sem akar „ábrázolni”. Egy absztrakt

tatást, teatralizálást, színrevitelt kapunk - a műfaj újragondolását, kétszeres újragondolását akár: egyrészt mert az előadás felhagy az ábrázolás szándékával, a mimetizmussal, másrészt mert opera és közönség viszonyát kívánja értelmezni, azt kérdezve, hogy ki is az opera közönsége, és hogyan lehet ennek a műfajnak a közönségét ismét megtalálni. Itt, a Plazában? - szeretnék visszakérdezni.

TOMPA ANDREA

párbeszéd során sem, akitől *Somogyi Eszter és Temesi Mária (Khrüszothemisz)* (Felvégi Andrea felvételei) pedig fél.

A királynét megölni nem kell félnetek - az elszánt Elektra e súlyos jelenség láttán viszont elbizonytalanodik: a királyné hatalmas démon, Elektra jelentéktelen mellette. Oresztész nélkül a bosszú nem megy. Az, ami eddig Elektra alakjában jellegtelen volt (semmiféle eszköze, külsődleges jegye nincs, csak a hangja), most, a démonok között emberi lett - esendő, trampli nő, de ember.

A várva várt (és halottnak hitt) Oresztész inkognitóban érkezik meg. A megfélemlített Elektra mintha bújócskázna azzal az idegennel, akiben nem ismeri fel testvérét. A két testvér egymásra találásának lírai pillanatára azon a lépcsőn kerül sor, ahol nemrég még a királyné mennydörgött. Elektra ugyanazzal az áhítattal, csöndes örömmel mondja ki, leheli testvére nevét, amellyel az első áriájában apja, Agamemnón nevét ismételte.

Elektra itt, ebben az előadásban nem örül meg, nem tumbol - elvileg ebbe kellene belehalnia. Ismét ott van, annak a lefelé tartó lépcsőnek a legalján, ott, ahol élete nagy eseményei történtek: itt került szembe anyjával, itt találkozott a fivérével, és ugyanitt éri az a hír is, hogy Oresztész megölte a királynét. Ha ez az építmény anyját, a királynét mintázza (anyagával, szerkezetével - hiszen vasból van, és vertikálisan épült), akkor Elektra „helye” a lépcső: megnyílik a lent és a fent felé egyaránt, összeköti, átjárhatóvá teszi a hierarchizált világokat. Elektrának törvényszerűen itt kell meghalnia - az

tér van, amelynek szerkezete, kiterjedése és anyaga van - idő nélkül. Ahogy minden alak mentes az időtől, a dráma görög idejétől és a jelen jegyeitől egyaránt. Egyetlen „görög” utalás a helyszín, amennyiben azért esett erre a helyszínre a választás, hogy a Plaza erre az estére agorává váljék. Avagy azért választották ezt a helyszínt, hogy magának az opera műfajának új nézői legyenek (akik a Plaza törzsközönségéből kerülnének ki)?

Ábrázolás helyett itt színházat és operát kapunk egyszerre. A kettő nem mindig (sőt, igen ritkán) találkozik: a találkozást a kánok lehetetlenítik el. Megjelenítést, megmu-

Richard Strauss: Élektra

(a *Budapesti Tavasz Fesztivál* és a *Ferencvárosi Nyári Játékok együttműködésében*)

Jelmez: *Juhász Katalin*. Díszlet: *Antal Csaba*. Rendező: *Galgóczy Judit*. Vezényel: *Peter Schrottner*. Közreműködött: a *Salieri Zenekar* és a *Tomkins Énekegyüttes*.

Szereplők: *Ortrun Wenkel, Somogyi Eszter, Temesi Mária, Wendler Attila, Busa Tamás, Rácz István, Hruby Edit, Kerék Judit, Pataki Antal, Szakály Péter, Hajdú Franciska, Tas Ildikó, Károlyi Katalin, Szonda Éva, Markovics Erika, Váradi Zita*.

A Magyar Állami Operaház bemutatói a jövő évadban:

Operaház:

Hacsaturján-Seregi: Spartacus (balett)

Benjamin Britten: Peter Grimes (opera)

Eötvös Péter: Három nővér (opera)

Georges Bizet: Carmen (opera) Balettest

Erkel Színház:

Giuseppe Verdi: Rigoletto (opera)

Pártay Lilla-Antonín Dvořák-Rácz Zoltán: Elfújta a szél (balett) Straussiada (balett)

Ránki György: Pomádé király új ruhája (opera)

Thália Színház:

Vukán György: Atlanta, Georgia (opera)